

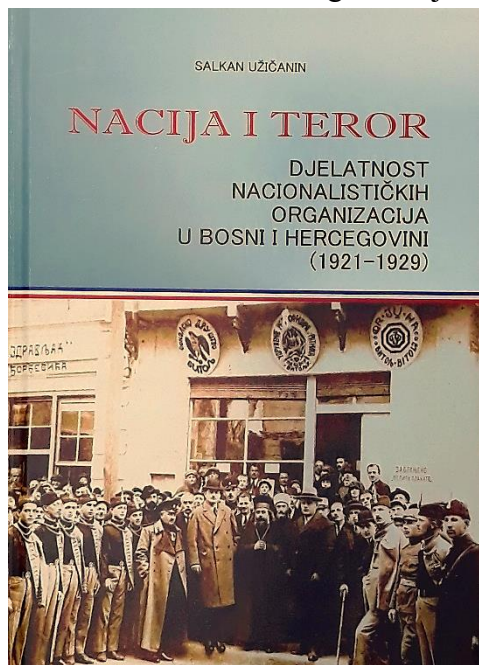
Prof. ddr. Azem KOŽAR, emeritus
Društvo historičara Tuzla
E-mail: kozar.azem@bih.net.ba

Salkan Užičanin, *NACIJA I TEROR. Djelatnost nacionalističkih organizacija u Bosni i Hercegovini (1921-1929)*, Tuzla, 2019, 582 str.

Studija „NACIJA I TEROR. Djelatnost nacionalističkih organizacija u Bosni i Hercegovini (1921-1929)“, autora dr. sc. Salkana Užičanina, obima 582. str. objavljena je u Tuzli 2019. godine, u izdanju Društva historičara Tuzla i Akademije društveno-humanističkih nauka Tuzla. Recenzenti su: prof. dr. Adnan Jahić i prof. dr. Adnan Velagić, urednik prof. ddr. Azem Kožar, a lektor prof. dr. Ahmet Kasumović. Knjigu je štampala Štamparija OFF-SET Tuzla u tiražu od 500 primjeraka. Ovo je prva ozbiljnija studija o djelovanju nacionalističkih – terorističkih organizacija u Bosni i Hercegovini u vrijeme postojanja

Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (K SHS). Knjiga predstavlja značajan doprinos proučavanju političke historije u naznačenom periodu.

Kraljevina SHS, nastala je poslije okončanja burnih previranja u toku Prvog svjetskog rata, 1. 12. 1918. godine, u čiji je sastav ušla i Bosna i Hercegovina. Osim aktuelnih političkih stranaka u kreiranju društveno-političkog života K SHS (kao i Bosne i Hercegovine) u prvoj etapi njenog postojanja (1921-1929), važnu ulogu imale su i nacionalističke desničarske organizacije i pokreti, među kojima su najznačajnije: Organizacija jugoslovenskih nacionalista

(Orjuna), Hrvatska nacionalna omladina (Hanao), Srpska nacionalna omladina (Srnao) i Muslimanska nacionalna omladina (Munao). One su predstavljale pravi izraz ekstremnog nacional-šovinizma na državnoj političkoj sceni, stavljene su u funkciju ostvarenja političkih ciljeva pojedinih centara moći, koje su svojim ideologijama i terorističkim djelovanjem, produbljivale nacionalne suptrotnosti i širile nepovjerenje među jugoslavenskim narodima.

Međutim, i pored istaknute političke uloge omladinskih nacionalističkih organizacija u Kraljevini SHS, a naročito u heterogenim nacionalnim sredinama kakva je Bosna i Hercegovina, ovome se segmentu historije posvećivalo nedovoljno pažnje. Historičar dr. sc. Salkan Užičanin je uočio tu prazninu, i sa svim atributima školovanog historičara koji je apsolutno ovladao historijskom metodologijom, odlučio da to historijski važno pitanje naučno istraži i elaborira. Pri tome je počeo od sveobuhvatne analize obima i sadržaja objavljenih izvora i priloga na ovu temu, da bi potom pristupio sistematskom prikupljanju arhivske i druge historijske građe, i na kraju izvršio odgovarajuću sintetizaciju teksta u vidu ove studije.

Umjesto šire elaboracije o svemu tome, ovdje ističemo činjenicu da su se pitanjem djelatnosti nacionalističkih organizacija, praćenih kroz prizmu političkih odnosa i stranačkog života, bavili uglavnom historičari iz Srbije i Hrvatske. Među njima su nezaobilazni radovi srbijanskih historičara o Orjuni i Srnao: Branislava Gligorijevića (iz 1963) i Mladena Đorđevića (iz 2005), te hrvatskog historičara: Ivana J. Boškovića također o Orjuni (iz 2006) i Željka Karaule o Hanao (2008. i 2011), a koji su se samo doticali njihovog djelovanja u Bosni i Hercegovini.¹ Djelatnost Munao nije uopće obrađivana.

U samoj Bosni i Hercegovini, fenomenom omladinskih nacionalističkih organizacija bavili su se rijetki autori, među kojima najveći značaj imaju radovi Nusreta Šehića.² Međutim, za razumijevanje političkih odnosa između pojedinih političkih stranaka i rasvjetljavanje njihove uloge u kreiranju politike koju su provodile nacionalističke organizacije kao njihove „ekspoziture“, neizbježna su djela Atifa Purivatre, Branislava Gligorijevića, Ferde Čulinovića,

¹ Branislav Gligorijević, Organizacija jugoslovenskih nacionalista (Orjuna), *Istorija XX veka*, Zbornik radova br. V, Beograd, 1963, 315-396; Isti, Srpska nacionalna omladina, *Istorijski zbornik*, br. 3-4, Beograd, 1964, 3-38; Mladen Đorđević, Organizacija jugoslovenskih nacionalista (ORJUNA), *istorijat – ideologija – uticaji*, *Nova srpska politička misao*, Vol. XII, No. 1-4, Beograd, 2005, 187-219; Ivan J. Bošković, *ORJUNA – Ideologija i književnost*, Zagreb, 2006; Željko Karaula, *HANA O – (Hrvatska nacionalna omladina). Teroristička organizacija mladih u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 1921 – 1925*, Zagreb, 2011.

² Nusret Šehić, *Četništvo u Bosni i Hercegovini (1918-1941). Politička uloga i oblici djelovanja četničkih udruženja*, Sarajevo, 1971; Isti, Nacionalističke organizacije u predratnoj Jugoslaviji u ulozi privatne vojske buržoazije (1918-1929), *Opredjeljenja*, Časopis za teoriju i praksu samoupravnog društva, br. 5, Sarajevo, 1974, 77-95; Isti, Četničke i slične nacionalističke organizacije u borbi protiv radničkog pokreta i Komunističke partije Jugoslavije između dva rata, *Prilozi*, Institut za istoriju radničkog pokreta, br. 5, Sarajevo, 1969, 27-60.

Branka Petranovića, Hrvoja Matkovića, Tomislava Iška, Ive Banca, Tomislava Kraljačića, Milana Gakovića, Srećka M. Džaje i dr. Dakle, o djelatnosti omladinskih nacionalističkih organizacija, objavljeno je veoma malo historio-grafskih radova, ali nijedan bosanskohercegovačke provenijencije. Naučno utemeljene sintetičke studije također nisu napisane.

Autor je istakao da ne postoje objavljeni historijski izvori o nacionalističkim organizacijama. Ipak, u analizi političkih dešavanja koristio je djela nekih od naprijed naznačenih historičara, kao i podatke iz objavljene memoarske građe (Nike Bartulovića, Svetozara Pribićevića i dr.).³

Zbog svega toga, autor je najveću pažnju u obradi ove teme posvetio arhivskoj građi, pohranjenoj u arhivima Bosne i Hercegovine i zemalja okruženja, pri čemu su ga pratile određene poteškoće tipa: usitnjenosti arhivskih fondova, nesređenosti, ne postojanja informativnih pomagala - inventara i dr.⁴ U nedostatku relevantne arhivske građe, autor se koristio podacima objavljenim u nacionalističkim listovima onoga doba: *Балкан, Хрватски борац, Хрватска оmladina, Нови хрватски борац, Нови живот, Орјуна, Отаџбина, Победа, Предстража, Соца, Слободни хрватски борац, Смoтpa, Србадуја, Српска отаџбина, Видовдан, Загребачка Орјуна*, i dr. Značajna pažnja posvećena je i stranačkim političkim i nezavisnim listovima *Хрватска слoгa, Југославенски лист, Народ, Народно јединство, Наша правда, Политика, Правда, Српска пугеч, Већерња пошта, Време* i dr.⁵

Studija se sastoji iz devet posebnih cjelina (djelova). **Prvi dio** čini nezabilazan Uvod (17-32), a potom su zasebno u naredna tri poglavlja obrađene

³ Niko Bartulović, *Od Revolucionarne omladine do Orjune. Istorijat jugoslovenskog omladinskog pokreta*, Split, 1925; Svetozar Pribićević, *Diktatura kralja Aleksandra*, Zagreb, 1990.

⁴ Najopsežnija istraživanja autor je izvršio u Arhivu Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Arhivu Jugoslavije u Beogradu, Državnom arhivu Republike Hrvatske u Zagrebu, Arhivu Republike Srpske u Banjoj Luci, te kantonalnim arhivima Tuzlanskog, Hercegovačko-neretvanskog i Unsko-sanskog kantona.

⁵ Opširan pregled korištenih izvora (neobjavljeni, objavljeni, listovi i časopisi) i literature, autor donosi u posebnom (devetom) poglavlju knjige, na stranicama 527-548.

ORJUNA (**drugi dio** – 33-126)⁶, HANAO (**treći dio** – 127-168)⁷, SRNAO (**četvrti dio** – 169-224).⁸ Njihove terorističke akcije i međusobni obračuni obrađeni su u sadržajno najbogatijem **petom** dijelu (225-486).⁹ MUNAO je obrađen u zasebnom **šestom** dijelu (487-504)¹⁰, dok je raspuštanju nacionalističkih organizacija posvećen **sedmi dio** (505-508) ove studije. Zaključak je dat u **osmom dijelu** (509-520) a pregled korištenih izvora i literature u posljednjem **devetom dijelu** (527-548) ove studije. Radi lakšeg korištenja studija sadrži:

⁶ Organizacija jugoslavenskih nacionalista obrađena je kroz podnaslove: 2.1. Osnivanje; 2.1.1. Mreža JNNO / Orjune u Bosni i Hercegovini; 2.1.2. Uobličavanje i afirmacija pokreta; 2.2. Unutarnje ustrojstvo; 2.2.1. Članstvo; 2.2.2. Sredstva i metode; 2.2.3. Finansiranje; 2.3. Ideologija.

⁷ Treće poglavlje obrađeno je kroz podnaslove: 3.1. Akademski Hanao; 3.2. Osnivanje i mreža građanskog Hanao u Bosni i Hercegovini; 3.3. Unutarnje ustrojstvo; 3.3.1. Članstvo; 3.3.2. Sredstva i metode; 3.3.3. Finansiranje; 3.4. Ideologija.

⁸ Četvrto poglavlje sadrži podnaslove: 4.1. Osnivanje; 4.1.1. Mreža Srnao u Bosni i Hercegovini; 4.2. Unutarnje ustrojstvo; 4.2.1. Članstvo; 4.2.2. Četničke sekcije / odredi; 4.2.3. Finansiranje; 4.3. Ideologija.

⁹ Djelatnost nacionalističkih organizacija autor je obradio kroz podnaslove: 5.1. Orjuna u ulozi zaštitnika vladajućeg režima; 5.1.1. Suzbijanje utjecaja HRSS u Bosni i Hercegovini. Akcije protiv „Memoranduma“ Hrvatskog bloka; 5.1.2. Pokušaj discipliniranja JMO; 5.1.3. Incident u Sarajevu prilikom proslave kraljeva rođendana; 5.2. Teror nacionalista na parlamentarnim izborima 1923; 5.2.1. Akcije nacionalista poslije izbora 1923; 5.2.2. Napad Orjune na muslimanske narodne zastupnike u Zemunu; 5.3. Sarajevo; 5.3.1. Ubistvo Jure Soče; 5.3.2. Dolazak zagrebačkih orjunaša – uzbuna u gradu; 5.3.3. Bomba u hotelu „Pošta“; 5.3.4. Bomba u El-Kameru – „Atentat“ na Spahu; 5.3.5. Protesti Orjune i Srnao protiv Italije; 5.4. Mostar; 5.5. „Mali Rim“; 5.6. Banja Luka; 5.7. Krvoproliće u Prijedoru na proslavi rođenja prijestolonasljednika; 5.8. Reakcija javnosti na teror i međusobne obračune nacionalista; 5.9. Prve odlučne mjere vlade protiv terorističkog djelovanja nacionalističkih organizacija; 5.10. Iščekavanje Hanao sa političke scene; 5.11. Potiskivanje Orjune od strane radikalskog režima u drugi plan; 5.12. Silazak Orjune sa političke scene. Kriza i slabljenje organizacije; 5.13. Srnao preuzima ulogu glavnog branioca režima; 5.13.1. Zveckanje oružjem i prijetnje građanskim ratom. Akcije nacionalista na rušenju vlade Opozicionog bloka; 5.13.2. Teror nacionalista na februarskim izborima 1925; 5.13.2.1. Krvoproliće na biralištu u Gračanici kod Visokog; 5.13.2.2. Postizborna dešavanja; 5.14. Prisustvo režima na manifestacijama Srnao i identifikacija sa organizacijom – Osvještavanje zastave „Petar Kočić“, primjer bez premca; 5.15. Nacionalistički prijem oko pitanja „čija je Bosna“?; 5.16. Pokušaj uključivanja Muslimana u Srnao; 5.17. Srnao i atentat na narodne zastupnike HSS u skupštini 1928; 5.18. Slabljenje i raspad Srnao.

¹⁰ Šesto poglavlje autor je obradio kroz podnaslove: 6.1. Osnivanje; 6.2. Članstvo, ustroj, ciljevi i finansiranje; 6.3. „S kim si, onaki si!“ – Pokušaj „atentata“ na državnog ministra Mehmeda Spahu; 6.4. Slabljenje Munao.

pregled skraćenica (521-522), **popis slika i karata** (523-526), **pregled geografskih pojmova** (548-558) te **pregled ličnih imena** (559-580). Kraći **biobliografski podaci o autoru** dati su na kraju knjige (581).

Na kraju ovog kratkog predstavljanja, umjesto zaključka konstatujemo sljedeće: Radikalno-demokratska vladajuća koalicija u nastojanju da osigura uspostavljanje centralističkog vidovdanskog poretka i hegemonije jednog naroda u državi, stvorila je Orjuna po uzoru na italijanski fašistički pokret, koja se uz njihovu pomoć brzo proširila po cijeloj državi. O ciljevima i metodima njenog djelovanja u Bosni i Hercegovini, posmatranih kroz prizmu vladajuće koalicije, autor u zaključku studije konstatuje:

Orjuna je brzo raširila mrežu svojih odbora po Bosni i Hercegovini, sa glavnim zadatkom suzbijanja ambicija hrvatskog nacionalnog bloka i autonomističkih težnji Muslimana. Da bi akcije protiv njih poprimile izraz legalne borbe, Orjuna je muslimanske zahtjeve za autonomijom Bosne i Hercegovine i općehrvatsku politiku okarakterizirala kao izdajničku, a sebi dala „epitet“ najpobornijeg branioca državotvornog identiteta. Beskompromisno integralno jugoslavenstvo i centralizam koje je zastupala, uistinu je značilo očuvanje centralističkog političkog sistema upotrebom sile i terora. U ideološkom smislu organizacija je protežirala stvaranje novog rasnog tipa Jugoslavena, veličala državu bez demokratskih institucija sa nadstranačkom diktaturom nacionalista i iskazivala netrpeljivost prema drugima i drugačijima. Težnja da silom ostvari svoju ideologiju, organizaciju je primoralo da formira borbene paravojne odrede, i nasilje prihvati kao glavni metod djelovanja, što ju je približavalo fašističkim organizacijama. Uz blagoslove državotvornih stranaka provodila je brutalne napade na Hrvate i Muslimane. Teror „državotvoraca“ toleriran je i pomagan od najmjerodavnijih faktora u zemlji.

Ovim historiografski utemeljenim konstatacijama autora završit ćemo prikaz ove studije, uz napomenu da je uvođenjem šestojanuarske diktature 1929. godine od strane kralja Alekcandra, prestala potreba za postojanjem ovih nacionalističkih organizacija, tako da su i one, u skladu sa odredbama Zakona

o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi, raspuštene marta 1929. godine.¹¹ Monarhistička Jugoslavija je nastavila svoje djelovanje pod nazivom Kraljevina Jugoslavija – sve do kapitulacije pod fašističkom okupacijom 17. aprila 1941. godine.

Autoru ove studije, dr. sc. Salkanu Užičaninu, čestitamo na ovom historiografski veoma argumentovanom djelu, koje toplo preporučujemo stručnoj ali i široj čitalačkoj publici.¹²

¹¹ Od posebnog su značaja saznanja autora o rasturanju nacionalističkih organizacija (Orjuna, Srnao, Hanao i Munao) na području Bosne i Hercegovima, o zaplijeni njihove imovine, arhive, novca i dr. od strane policije (poglavlje VII, 506-508). Ona su od iznimne koristi za daljna istraživanja ove teme.

¹² Cijenimo korisnim obavijestiti čitaoce da je u izdanju Društva historičara Tuzla, koje funkcioniše od 2002. godine, objavljeno: devet brojeva historijskog časopisa „Saznanja“, sedam zbornika radova sa održanih naučnih skupova, pet studija, te održano 19 stručnih i naučnih skupova. Suorganizator naučnih skupova i suizdavač objavljenih publikacija je i Akademija društveno-humanističkih nauka Tuzla (formirana 2016, predsjednik akademik prof. dr. Galib Šljivo), koja je izdala i prvi broj svoga časopisa *Coser* (Tuzla, 2018, 244 str.). Sve je urađeno na volonterskoj osnovi, a ponajviše uz finansijsku podršku Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke.